

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI**

Sh.I. ILHAMOV

A M A L I Y A U D I T

Darslik

TOSHKENT – IQTISODIYOT – 2018

UO'K 657.6-051

KBK 65.053

И.41

Ilhamov Sh.I. Amaliy audit. Darslik. -T.: IQTISODIYOT, 2018. - 443 b.

Darslik Davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq tayyorlangan bo'lib, talabalar xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatining auditorlik tekshiruvi usullarini o'rganishga bag'ishlangan.

Darslik 5A230901 «Buxgalteriya hisobi», 5A230902 «Audit», 5A230903 «Iqtisodiy tahlil», mutaxassisligi talabalari uchun mo'ljallangan, shuningdek darslikdan ilmiy tadqiqotchilar, auditorlar, buxgalterlar, auditorlarni tayyorlash va qayta tayyorlash kurslarida malaka oshirayotgan tinglovchilari foydalanishlari mumkin.

Mas'ul muharir I.f.d., prof. Tulaxodjajeva M.M.

Taqrizchilar: I.f.d., prof. To'ychiyev A.,

I.f.n., dos. Xodjajeva M.X.

Илхамов Ш.И. Практический аудит. Учебник. -Т.: IQTISODIYOT, 2018. - 443 с.

Учебник подготовлен в соответствии с требованиями Государственного образовательного стандарта и предполагает обучение студентов методологии и методики аудиторской проверки финансово-хозяйственной деятельности хозяйствующего субъекта.

Учебник предназначен для студентов, обучающихся по специальностям 5A230901 «Бухгалтерский учет», 5A230902 «Аудит», 5A230903 «Экономический анализ». Кроме того, данным учебником также могут пользоваться соискатели, аудиторы, бухгалтеры, слушатели курсов подготовки и переподготовки аудиторов.

Ответственный редактор д.э.н., проф. Тулаходжаева М.М.

Рецензенты: д.э.н., проф. Туйчиев А.,

к.э.н., доц. Ходжаева М.Х.

Ilkhamov Sh.I. Practical audit. The textbook. -T.: IQTISODIYOT, 2018. -443 p.

The textbook is prepared according to the requirements by the State educational standard and assumes the students training methodology and technique audit of financial and economic activity of the managing subject.

The textbook is intended for the students on specialities 5A230901 "Accounting", 5A230902 "Audit". Besides the given textbook is also useful for post graduates, competitors. auditors, accountants, students of preparation and retraining the auditors.

Editor in chiet prof. Tulakhodjaeva M.M.

The reviewers: prof. To'ychiev A.,

doc. Xodjaeva M.X.

ISBN 978-9943-5185-3-7

UO'K 657.6-051

KBK 65.053

И.41

© "IQTISODIYOT" nashriyoti. 2018.

© Sh.I. Ilhamov, 2018.

MUNDARIJA

KIRISH	11
1-bob. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING MOLIVAVIY NAZORAT TIZIMI VA UNDA AUDITNING TUTGAN O'RNI	15
1.1. Amaliy audit fanining predmeti, metodi, obyektlari va funksiyalari hamda boshqa fanlar bilan o'zaro aloqasi.....	15
1.2. Davlat nazoratining tashkiliy tuzilmasi	18
1.3. Davlat moliyaviy nazoratining turlari va uning umumiy asosiy faoliyati..	27
1.4. Iqtisodiy nazorat tizimida tashqi audit.....	32
1.5. Moliyaviy nazorat tizimi.....	39
1.6. Hukumat organlari miqiyosida moliyaviy nazoratni takomillashtirish.....	52
1.7. Moliyaviy hisobot auditi hamda operasion auditni takomillashtirishda davlatning o'mi.....	62
Takrorlash uchun savollar.....	67
2-bob. ASOSIY VOSITALAR HARAKATI BILAN BOG'LIQ MUOMALALAR AUDITINING USLUBIY MUAMMOLARI	68
2.1. Asosiy vositalar harakati bilan bog'liq muomalalar auditining asosiy qonun va me'yoriy hujjatlari	68
2.2. Asosiy vositalar auditining maqsadi, vazifalari va manbalari.....	70
2.3. Asosiy vositalar harakati bilan bo g'liq muomalalarni tekshirish uslubiyoti	76
2.4. Asosiy vositalarning mavjudligi va saqlanishini tekshirish.....	85
2.5. Asosiy vositalarga eskirish (amortizatsiya) to'g'ri hisoblanishini tekshirish.	90
2.6. Asosiy vositalarni ta'mirlash xarajatlari auditi.....	92
2.7. Lizing munosabatlari va ijara majburiyatlari auditi.....	99
Takrorlash uchun savollar.....	104
3-bob. ASOSIY VOSITALAR HARAKATI BILAN BOG'LIQ MUOMALALAR AUDITINING USLUBIY MUAMMOLARI	
3.1. Nomoddiy aktivlar harakati bilan bog'liq muomalalar auditining asosiy qonun va me'yoriy hujjatlari.....	105
3.2. Nomoddiy aktivlar harakati bilan bo g'liq muomalalarni tekshirish uslubiyoti.....	120
3.3. Nomoddiy aktivlarga amortizatsiya hisoblash va hisobda aks ettirishning to'g'riligini tekshirish.....	123
3.4. Nomoddiy aktivlar auditining natijalarini umumlashtirish.....	127
Takrorlash uchun savollar.....	128
4-bob. UZOQ MUDDATLI INVESTITSİYALAR BILAN BOG'LIQ MUOMALALAR AUDITINING USLUBIY MUAMMOLARI	130
4.1. Uzoq muddatli investitsiyalar bilan bog'liq muomalalar auditining asosiy qonun va me'yoriy hujjatlari. Tekshiruv maqsadi, vazifalari va axborot manbalari.....	130
4.2. Uzoq muddatli investitsiyalar bilan bog'liq muomalalarni tekshirish uslubiyoti.....	139
4.3. Uzoq muddatli investitsiyalarni inventarizatsiyadan o'tkazish tartibi	149
4.4. Aktivlarini moliyaviy investitsiyalar tarkibiga kiritilishini to'g'riligini tekshirish.....	154
Takrorlash uchun savollar.....	159
5-bob. TOVAR-MODDIY ZAXIRALARI HARAKATI BILAN BOG'LIQ MUOMALALAR AUDITINING USLUBIY MUAMMOLARI	

5.1.	Tovar-moddiy zaxiralari auditining asosiy me'yoriy hujjatlari. Tekshiruv maqsadi, vazifalari va axborot manbalari	160
5.2.	Tovar-moddiy zaxiralari harakati bilan bog'liq muomalalar auditining uslubiyoti.....	166
5.3.	Tovar-moddiy zaxiralarni inventarizatsiyadan o'tkazish tartibi, sifati va to'liqligini tekshirish	175
	Takrorlash uchun savollar.....	198
6-bob.	MAHSULOT (ISH, XIZMAT) LAR ISHLAB CHIQRISH, TANNARX HISOBLASH VA SOTISH BILAN BOG'LIQ MUOMALALAR AUDITINING USLUBIY MUAMMOLARI.....	199
6.1.	Mahsulot (ish, xizmat) lar ishlab chiqarish, tannarx hisoblash va sotish bilan bog'liq muomalalar auditining asosiy qonun va me'yoriy hujjatlari. Auditining maqsadi, vazifalari va axborot manbalari. Auditining rejasi va dasturini tuzish.....	199
6.2.	Mahsulot (ish, xizmat) lar ishlab chiqarish, tannarx hisoblash va sotish bilan bog'liq muomalalar auditining uslubiyoti	204
	Takrorlash uchun savollar.....	210
7-bob.	HISOB-KITOB, KREDIT VA BOSHQA QARZLAR BO'YICHA MUOMALALAR AUDITINING USLUBIYOTI.....	211
7.1.	Hisob-kitob, kredit va boshqa qarzlar bo'yicha muomalalar auditining asosiy qonun va me'yoriy asoslari. Auditining maqsadi, vazifalari va axborot manbalari.....	211
7.2.	Hisob-kitob, kredit va boshqa qarzlar bo'yicha muomalalar auditining uslubiyoti.....	215
	Takrorlash uchun savollar.....	235
8-bob.	XODIMLAR BILAN MEHNATGA HAQ TO'LASH BO'YICHA MUOMALALAR AUDITINING USLUBIYOTI.....	236
8.1.	Xodimlar bilan mehnatga haq to'lash bo'yicha muomalalar auditining asosiy qonun va me'yoriy hujjatlari. Auditining maqsadi, vazifalari va axborot manbalari	236
8.2.	Hodimlar bilan mehnatga haq to'lash bo'yicha hisob-kitoblar auditini tashkil etish.....	246
8.3.	Hodimlar bilan mehnatga haq to'lash bo'yicha muomalalar auditining uslubiyoti	260
8.4.	Hisobdor shaxslar bilan hisob-kitob muomalalari auditi.....	269
	Takrorlash uchun savollar.....	277
9-bob.	PUL MABLAG'LARI HARAKATI BILAN BOG'LIQ MUOMALALAR AUDITINING USLUBIY MUAMMOLARI.....	278
9.1.	Pul mablag'lari harakati bilan bog'liq muomalalar auditining maqsadi, vazifalari va axborot manbalari. Auditning asosiy qonun va me'yoriy hujjatlari	278
9.2.	Pul mablag'lari harakati bilan bog'liq muomalalari auditi uslubi.....	282
	Takrorlash uchun savollar.....	303
10-bob.	EKSPORT-IMPORT VA VALYUTA MUOMALALARI AUDITI.....	304
10.1.	Eksport muomalalari auditining maqsadi, vazifalari va manbalari.....	304
10.2.	Import muomalalari auditi.....	309
10.3.	Valyuta muomalalari auditi.....	313
10.4.	Valyuta muomalalari auditining uslubiyoti.....	331

11-bob. KORXONA USTAV, QO'SHILGAN VA REZERV KAPITALLARI AUDITINING USLUBIY MUAMMOLARI.....	339
11.1. Korxonada ustav, qo'shilgan va rezerv kapitallari auditining asosiy qonun va me'yoriy hujjatlari. Auditning axborot manbalari, maqsadi va vazifalari...	339
11.2. Auditning rejasini va dasturini tayyorlash	341
11.3. Ustav kapitali auditi	346
11.4. Qo'shilgan kapital auditi.....	351
11.5. Rezerv kapitali auditi.....	353
Takrorlash uchun savollar.....	354
12 - bob. MOLIVAVIY NATIJALAR AUDITI USLUBIYOTINING MUAMMOLARI.....	355
12.1. Moliyaviy natijalar auditining asosiy qonun va me'yoriy hujjatlari. Tekshiruv uchun axborot manbalari.....	355
12.2. Moliyaviy natijalar auditining maqsadi va vazifalari. Moliyaviy natijalar auditi uchun reja va dastur	357
12.3. Moliyaviy natijalar harakati bilan bog'liq muomalalarni tekshirish uslubiyoti	361
Takrorlash uchun savollar.....	372
13-bob. AUDITORLIK TEKSHIRUVI NATIJALARI BO'YICHA AUDITORLIK HISOBOTI VA XULOSASINI TAYYORLASH.....	373
13.1. Audit natijalarini umumlashtirish.....	373
13.2. Auditorlik hisoboti va uni tuzish tartibi.....	377
13.3. Auditorlik xulosasi va uni tuzish tartibi.....	380
Takrorlash uchun savollar.....	389
14-bob. OPERATSION AUDIT ASOSLARI.....	390
14.1. Operatsion audit to'g'risida tushuncha.....	390
14.2. Operatsion auditda iqtisodiy samaradorlikni baholash.....	396
14.3. Ishlab chiqarish bosqichi auditi va operatsion audit vazifalarini ajratish	402
14.4. Operatsion auditda iqtisodiy tahlil usullarini qo'llash.....	406
14.5. Operatsion audit natijalarini umumlashtirish.....	416
Takrorlash uchun savollar.....	423
15-bob. EKOLOGIK AUDITNI TASHKIL QILISH.....	424
15.1. Ekologik auditning maqsadi, vazifalari va mohiyati.....	424
15.2. Ekoaudit ko'rinishlari, bosqichlari, usullari va mezonlari.....	430
15.3. Sanoat korxonalarida tabiatni muhofaza qilish xarajatlari auditi.....	432
Takrorlash uchun savollar.....	435
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	436

ОГЛАВЛЕНИЕ

	Введение.....	11
Глава 2.	МЕСТО АУДИТА В СИСТЕМА ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	15
2.1	Предметы, методы, объекты и функции дисциплины Практический аудит а также взаимосвязь с другими дисциплинами.....	15
2.2	Организационная структура государственного контроля.....	18
2.3	Типы и основные деятельности государственного финансового контроля.....	27
2.4	Внешний аудит в системе экономического контроля.....	32
2.5	Система финансового контроля.....	39
2.6	Совершенствование финансового контроля в государственных органах	52
2.7	Место государства в совершенствовании аудита финансовой отчетности и операционного аудита.....	62
	Контрольные вопросы.....	67
Глава 2.	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АУДИТА СВЯЗАННЫХ С ДВИЖЕНИЕМ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ.....	68
2.1.	Законные и нормативные основы аудита связанных с движением основных средств.....	68
2.2	Цель, задачи и источники аудита основных средств.....	70
2.3	Методология проверки связанных с движением основных средств.....	76
2.4	Проверка наличия и сохранности основных средств.....	85
2.5	Аудит правильности амортизационных отчислений основных средств...	90
2.6.	Аудит по ремонту основных средств.....	92
2.7	Аудит лизинговых отношений и обязательств по аренде.....	99
	Контрольные вопросы.....	104
Глава 3.	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АУДИТА СВЯЗАННЫХ С ДВИЖЕНИЕМ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ.....	105
3.1	Законные и нормативные основы аудита связанных с движением нематериальных активов.....	105
3.2	Методология проверки связанных с движением нематериальных активов.....	120
3.3	Аудит правильности начисления амортизации нематериальных активов.....	123
3.4	Обобщение результатов аудита нематериальных активов.....	127
	Контрольные вопросы.....	128
Глава 4.	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АУДИТА СВЯЗАННЫХ С ДВИЖЕНИЕМ ДОЛГОСРОЧНЫХ ФИНАНСОВЫХ ИНВЕСТИЦИИ.....	130
4.1	Основные законные и нормативные документы аудита связанных с движением долгосрочных финансовых инвестиции. Цель, задачи и источники проверки.....	130
4.2.	Методология проверки связанных с операциями долгосрочных финансовых инвестиции.....	139
4.3	Порядок проведения инвентаризации долгосрочных финансовых инвестиции.....	149
4.4	Проверка правильности отнесения в состав долгосрочных финансовых инвестиции активов субъекта.....	154

	Контрольные вопросы.....	159
Глава 5.	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АУДИТА СВЯЗАННЫХ С ДВИЖЕНИЕМ ТОВАРНО-МАТЕРИАЛЬНЫХ ЗАПАСОВ.....	160
5.1	Основные нормативные документы аудита товарно-материальных запасов. Цель, задачи и источники проверки.....	160
5.2	Методология проверки связанных с движением товарно-материальных запасов.....	166
5.3	Проверка порядка правильности проведения инвентаризации товарно-материальных запасов.....	175
	Контрольные вопросы.....	198
Глава 6.	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АУДИТА ПО ПРОИЗВОДСТВУ ПРОДУКЦИИ (РАБОТ, УСЛУГ) И КАЛЬКУЛИРОВАНИЕ СЕБЕСТОИМОСТИ.....	199
6.1	Цель, нормативные основы и особенности аудита производственных расходов. Подготовка плана и программы аудита.....	199
6.2	Методология аудита расходов, включаемых в себестоимость продукции.....	204
	Контрольные вопросы.....	210
Глава 7.	МЕТОДИКА АУДИТА РАСЧЕТНЫХ, КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИИ И ПРОЧИХ ЗАЙМОВ.....	211
7.1	Основные законные и нормативные документы аудита расчетных, кредитных операции и прочих займов. Цель, задачи и источники аудита.....	211
7.2	Методология аудита связанных расчетных, кредитных операции и прочих займов.....	215
	Контрольные вопросы.....	235
Глава 8.	МЕТОДОЛОГИЯ АУДИТА УЧЕТА РАСЧЕТОВ С ПЕРСОНАЛОМ ПО ОПЛАТЕ ТРУДА И ПРОЧИМ ОПЕРАЦИЯМ.....	236
8.1	Основные законные и нормативные документы аудита учета расчетов с персоналом по оплате труда. Цель, задачи и источники аудита.....	236
8.2	Организация аудита по учету расчетов с персоналом по оплате труда....	246
8.3	Методология аудита по учету расчетов с персоналом по оплате труда....	260
8.4	Аудит расчетных операций с подотчетными лицами.....	269
	Контрольные вопросы.....	277
Глава 9.	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АУДИТА СВЯЗАННЫХ С ДВИЖЕНИЕМ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ.....	278
9.1	Цель, задачи и источники аудита связанных с движением денежных средств. Основные законные и нормативные документы аудита.....	278
9.2	Методика аудита связанных с движением денежных средств.....	282
	Контрольные вопросы.....	303
Глава 10	АУДИТ ЭКСПОРТНО-ИМПОРТНЫХ И ВАЛЮТНЫХ ОПЕРАЦИИ.....	304
10.1	Цель, задачи и источники аудита экспортных операции.....	304
10.2	Аудит импортных операции.....	309
	10.3. Аудит валютных операции.....	313
10.4	Методология аудита валютных операции.....	331
Глава 11.	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АУДИТА УСТАВНОГО, ДОБАВЛЕННОГО И РЕЗЕРВНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ.....	339

11.1	Основные законные и нормативные документы аудита уставного, добавленного и резервного капитала. Цель, задачи и источники аудита.....	339
11.2	Подготовка плана и программы аудита.....	341
10.3	Аудит уставного капитала.....	346
10.4	Аудит добавленного капитала.....	351
10.5	Аудит резервного капитала.....	353
	Контрольные вопросы.....	354
Глава 12.	МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ АУДИТА ФИНАНСОВЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ.....	355
12.1	Основные законные и нормативные документы аудита финансовых результатов. Источники для проверки.....	355
12.2	Цель и задачи аудита финансовых результатов. Подготовка плана и программы аудита.....	357
12.3	Методология проверки связанных с финансовым результатом.....	361
	Контрольные вопросы.....	372
Глава 13.	ПОДГОТОВКА АУДИТОРСКОГО ОТЧЕТА И ЗАКЛЮЧЕНИЕ ПО РЕЗУЛЬТАТАМ АУДИТОРСКОЙ ПРОВЕРКИ.....	373
13.1	Обобщение результатов аудита.....	373
13.2	Аудиторский отчет и порядок его составления.....	377
13.3	Аудиторское заключение и порядок его составления.....	380
	Контрольные вопросы.....	389
Глава 14.	ОСНОВЫ ОПЕРАЦИОННОГО АУДИТА.....	390
14.1	Понятие о операционном аудите.....	390
14.2	Оценка экономической выгоды в операционном аудите.....	396
14.3	Разделение задачи аудита цикла производства и операционного аудита	402
14.4	Использование методов экономического анализа в операционном аудите.....	406
14.5	Обобщение результатов операционного аудита.....	416
	Контрольные вопросы.....	423
Глава 15.	ОРГАНИЗАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АУДИТА.....	424
15.1	Цель, задачи и сущность экологического аудита.....	424
15.2	Показатели, этапы и методы экоаудита.....	430
15.3	Аудит расходов по сохранению природы.....	432
	Контрольные вопросы.....	435
	ИНФОРМАЦИОННО - МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ.....	436

CONTENTS

Introduction		11
Chapter 1.	ORGANIZATION AND PLANNING OF AUDIT.	15
1.1.	Planning of audit and acquaintance with of the managing subject	15
1.2.	Preparation of the general plan and programs of audit	18
1.3.	Estimation of importance, audit of risk and system of the control	27
1.4.	Use of work of the expert	32
	Control questions	67
Chapter 2.	CONTROL QUESTIONS.	68
2.1.	Organization and sequence realization of audit of the basic means	68
2.2.	Sources of audit of the basic means	70
2.3.	Check about presence and safety of the basic means	76
2.4.	Audit of correctness of charge of amortization of the basic means	85
2.5.	Audit of operation on movement of the basic means	90
2.6.	Audit lizing of the attitudes and on rent	92
2.7.	Audit on repair of the basic means	99
	Control questions	104
Chapter 3.	AUDIT OF NON-MATERIAL ACTIVES.	105
3.1.	Organization and order realization of audit of non-material actives	105
3.2.	Audit of operation connected on movement of non-material actives	120
3.3.	Audit of correctness of charge of amortization of non-material actives	123
3.4.	Audit of results of audit of non-material actives	127
	Control questions	128
Chapter 4.	AUDIT OF THE FINANCIAL INVESTMENT.	130
4.1.	Features, purpose, tasks and sources of audit of the financial investment	130
4.2.	The order realization of inventory of the financial investment	139
4.3.	Check of correctness reference in structure of the financial investment of actives of the subject	149
4.4.	Check of correctness registration of the documents connected with movement of the financial investment	154
4.5.	Check of financial results under the financial investments	157
	Control questions	159
Chapter 5.	AUDIT OF MATERIALS.	160
5.1.	The purpose, tasks, sources, order realization of audit	160
5.2.	Check about presence and safety of the goods	166
5.3.	Audit of other operations connected with movement of the goods	175
	Control questions	198
Chapter 6.	AUDIT ON PRODUCTION (WORKS, SERVICES) AND КАЛЬКУЛИРОВАНИЕ OF THE COST PRICE	199
6.1.	The purpose, normative bases and features of audit of the industrial charges. Preparation of the plan and program of audit	199
6.2.	Audit of the charges included in the cost price of production	204
6.3.	Audit of the charges of the period	207
	Control questions	210
Chapter 7.	AUDIT OF THE ACCOUNT OF ACCOUNTS WITH THE PERSONNEL ON PAYMENT OF WORK AND OTHER OPERATIONS.	211
7.1.	The purpose and sources of audit. Check a condition of book keeping and system of the control	211
7.2.	Organization of audit under the account of accounts with the personnel on payment of work	215
7.3.	Methods of audit under the account of accounts with the personnel on	

	payment of work.....	230
	Control questions.....	235
Chapter 8.	AUDIT OF MONEY RESOURCES.....	236
8.1.	The purpose, tasks and sources of audit.....	236
8.2.	Audit of cash department, cash operation and money documents.....	246
8.3.	Audit under the account of operation on the settlement accounts in bank.....	260
8.4.	Audit under the account of operation on валютном the account.....	269
	Control questions.....	277
Chapter 9.	AUDIT OF SETTLEMENT, CREDIT OPERATION AND OTHER LOANS.....	278
9.1.	The purpose, tasks and sources of audit.....	278
9.2.	Audit of operation on account with by the persons.....	282
	Control questions.....	303
Chapter 10.	AUDIT AUTHORIZED, ADDED AND RESERVE CAPITAL.....	304
10.1.	The purpose and sources of audit.....	304
10.2.	Preparation of the plan and program of audit.....	309
10.3.	Audit of the authorized capital.....	313
10.4.	Audit of the added capital.....	331
10.5.	Audit of the reserve capital.....	338
	Control questions.....	338
Chapter 11.	AUDIT OF THE FINANCIAL REPORTING OF THE SUBJECT.....	339
11.1.	The purpose and sources of audit of the financial reporting.....	339
11.2.	Estimation of system of the control. Preparation of the plan and program of audit.....	341
11.3.	Check of validity of records on the accounts of book keeping.....	346
11.4.	Study of the financial reporting of the subject and check of maintenance of its(her) representation in target dates.....	351
11.5.	Check of correctness drawing up of accounting balance.....	353
	Control questions.....	354
Chapter 12.	GENERALIZATION OF RESULTS OF AUDIT.....	355
12.1.	Generalization of results of audit.....	355
12.2.	Audits report and order its drawing up.....	357
12.3.	Audits conclusion and order its drawing up.....	366
	Control questions.....	372
Chapter 13.	PREPARATION OF AUDIT REPORT AND CONCLUSION BY AUDITOR'S RESULTS.....	373
13.1.	Synthesis of audit results.....	373
13.2.	Audit report and the procedure for its compilation.....	377
13.3.	Audit report and the procedure for its preparation.....	380
	Control questions.....	389
Chapter 14.	BASES OF OPERATING AUDIT.....	390
14.1.	The concept of operational audit.....	390
14.2.	Estimation of economic benefits in operational audit.....	396
14.3.	Separation of the task of audit of the production cycle and operational audit.....	402
14.4.	Summary of the results of operational audit.....	406
14.5.	Summary of operational audit results.....	416
	Control questions.....	423
Chapter 15.	ORGANIZATION OF ECOLOGICAL AUDIT.....	424
15.1.	The purpose, objectives and essence of environmental audit.....	424
15.2.	Indicators, stages and methods of ecoaudit.....	430
15.3.	Audit of conservation costs.....	432
	Control questions.....	435
LIST OF BASIC LITERATURE.....		436

KIRISH

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan chuqur iqtisodiy islohotlar, ijtimoiy hayotning turli jabhalaridagi keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari, iqtisodiyotni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, tub tarkibiy o'zgarishlar jarayoni naqadar salmoqli natijalar berayotgani 2016-yildagi rivojlanish yakunlari misolida yana bir bor o'z isbotini topdi. Bu borada erishilgan aniq yutuq va muvaffaqiyatlarning chuqur va atroflicha tahlili, shu asosdagi muhim amaliy xulosalar, kelgusida e'tibor qaratishimiz lozim bo'lgan dolzarb masalalar Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 15-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yilning asosiy yakunlari va 2017-yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan majlisida so'zlagan ma'ruzasida o'zining har tomonlama haqqoniy ifodasini topdi. Unda bugun mamlakatimizning barqaror rivojlanish yo'lida izchil ilgari lab borishini tahlil qilar ekanmiz, o'tgan yili prinsipial muhim islohotlarni amalga oshirish bo'yicha qat'iy qadamlar qo'yildi, deb aytishga barcha asoslarimiz bor.

Bu islohotlarning asosiy maqsadi – aholi uchun munosib hayot darajasi va sifatini ta'minlashdir.

Jadal va barqaror rivojlanishga qaratilgan bu siyosat bundan keyin ham so'zsiz davom ettiriladi deb qayd etildi. Binobarin, «Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini saqlab qolish, jumladan, Davlat budjeti barcha darajada mutanosib, milliy valyuta va ichki bozordagi narx darajasi barqaror bo'lishini ta'minlash – eng muhim ustuvor vazifamizdir»¹.

Yana bir muhim vazifalardan biri 2017 - 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasida belgilangan bo'lib, “su g'urta, lizing va boshqa moliyaviy xizmatlarning hajmini ularning yangi turlarini joriy qilish va sifatini oshirish hisobiga kengaytirish, shuningdek kapitalni jalb qilish hamda korxonalar, moliyaviy institutlar va aholining erkin resurslarini joylashtirishdagi muqobil manba sifatida fond bozorini rivojlantirish”² nazarda tutilgan.

¹ Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: O'zbekiston, 2017.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-sonli Farmoniga I-ilova. 2017 – 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi.

Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirishda buxgalteriya hisobi va auditning to'g'ri yo'lga qo'yilishi uning inqirozdan samarali chiqishida turtki bo'ladi hamda moliya bozorida muhim o'rinni egallashiga va raqobat maydonida yengib chiqib, yuqori foyda olishiga imkoniyat yaratadi.

Bu o'z navbatida auditorlik tashkilotlari oldiga bir qancha masalalarni dolzarb qilib qo'yadi, jumladan: xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy hisoboti va boshqa moliyaviy axboroti to'g'riligi va qonun hujjatlariga mosligini aniqlash maqsadida auditorlik tekshiruvini o'tkazish hamda boshqa malakali xizmatlar ko'rsatish. Auditorlik tashkilotlari tomonidan ko'rsatiladigan malakaviy xizmat turlari qonun³ bilan belgilab berilgan.

Xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy hisoboti yuzasidan xulosa chiqarishda auditorlar o'zlarining shaxsiy, haqqoniy va mutaxassisligi bo'yicha yuqori darajadagi bilimlariga tayanishlari lozim, zero auditorlar tomonidan xo'jalik subyektining moliyaviy hisobotlari to'g'risida berilgan beg'araz xulosadan mulk egalari, investorlar, kreditorlar, banklar aksiyalarni sotib olishda va sotishda, kreditlar va qarzlarni berish to'g'risida qarorlar qabul qilishda foydalanadilar.

Auditorlik xulosasidan foydalanuvchilar doirasi kengayib borayotganligi, qo'shma subyektlar barpo etilayotganligi, chet el investitsiyalarining mamlakatimiz iqtisodiyotining real sektoriga kiritilishi va h.k.lar audit tizimini xalqaro standartlar talablari darajasida tashkil etishni yanada qattiqroq talab etmoqda. Shuningdek, auditorlik faoliyatining milliy standartlarini xalqaro standartlarga moslashtirish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Ma'lumki, so'nggi yillarda auditorlik faoliyatini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha qator ijobiy ishlar amalga oshirildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qaroriga muvofiq, 2000- yil 26-mayda yangi tahrirdagi «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonun qabul qilindi. Mazkur qonunga O'zR 13.12.2002 y. 447-II-son qonuniga muvofiq, hamda O'zR. qonunchilik palatasi tomonidan 2007-yil 29-iyunda qabul qilingan va Senat tomonidan 2007-yil 24-avgustda ma'qullangan "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi qonuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida O'zR 17.09.2007 y. O'RB-110-son qonuniga muvofiq o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi.

Ushbu qonunni amalga oshirish, auditorlik xulosalari soliq va boshqa nazorat organlari tomonidan hisobga olinishini ta'minlash

³ O'zbekiston Respublikasi «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni. -T., 2000, 17-modda.

maqsadida 2000- yil 22- sentabrda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 365-sonli «Auditorlik faoliyatini takomillashtirish va auditorlik tekshirishlarining ahamiyatini oshirish to'g'risida» gi qarori va boshqa qator me'yoriy hujjatlar qabul qilindi, Auditorlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqi uchun attestatsiya o'tkazish va auditorlik faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziya berish tartiblari belgilandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida" 2007-yil 4-apreldagi PQ-615 sonli qarori qabul qilindi hamda mazkur qaroriga ILOVA "Auditorlik tashkilotlari to'g'risida" Nizom ishlab chiqildi. Mazkur Nizomga O'zR Prezidentining 02.07.2008-y. PQ-907-son qaroriga muvofiq o'zgartirishlar kiritilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Auditorlik tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2008-yil 2-iyuldagi PQ-907-sonli qarori qabul qilindi. Yigirmadan ortiq auditorlik faoliyatining milliy standartlari ishlab chiqildi. Shuningdek, 2000-yil 7-avgustda O'zbekiston hududida faoliyat ko'rsatayotgan auditorlar va auditorlik tashkilotlarini ixtiyoriy ravishda birlashtiruvchi mustaqil jamoat tashkiloti - O'zbekiston auditorlar palatasi tashkil etildi.

O'zbekiston Respublikasi «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonunining 10-bandida qayd etilgan subyektlar va tashkilotlar tarkibiga kiradigan xo'jalik yurituvchi subyektlar, shuningdek, kreditorlar, mol yetkazib beruvchilar, aksiyadorlar va boshqa investorlar oldida ma'lum iqtisodiy ishonchga ega bo'lishni istagan xo'jalik yurituvchi subyektlar o'z moliyaviy hisobotini auditorlik tekshiruvidan o'tkazishlari shart qilib qo'yildi

Auditorlik faoliyatini faol rivojlantirish uchun amaliy iqtisodiy rag'batlar va soliq imtiyozlari hamda preferensiyalar yaratildi, litsenziyalar berish tizimi sezilarli darajada soddalashtirildi va liberallashtirildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 17-apreldagi PQ-325-sonli "O'zbekiston Respublikasida 2006 – 2010 yillarda xizmat ko'rsatish va servis sohasini rivojlantirishni jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, auditorlik xizmatlarini ko'rsatadigan auditorlik tashkilotlari 2006-yil 1-apreldan boshlab uch yil muddatga daromad (foyda) solig'i va yagona soliq to'lovini to'lashdan ozod etilgan. Bunda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006-yil 21-maydagi PQ-640-sonli "O'zbekiston Respublikasida 2010-yilgacha bo'lgan davrda xizmat ko'rsatish va servis

sohasini rivojlantirishni jadallashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga asosan, yuqorida ta'kidlab o'tilgan soliq imtiyozlarining amal qilish muddati kichik korxonalar va mikrofirmalarga tegishli auditorlik tashkilotlari uchun 2010-yil 31-dekabrgacha uzaytirildi va h.k.

Darslik xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatida sodir bo'ladigan muomalalarni auditdan o'tkazishning uslubiy jihatlarini o'z ichiga oladi. Jumladan, pul mablag'lari, moliyaviy investitsiyalar, hisob-kitoblar, asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar, kapital qo'yimlar, tovar-moddiy zaxiralari, subyektning ustav, qo'shilgan, zaxira kapitallari va boshqa muomalalarni audit uslubiyati bayon etilgan. Shuningdek, auditorlik hisoboti va auditorlik xulosalarini tayyorlash tartibi keltirilgan.

Darslikni tayyorlashda buxgalteriya hisobi va auditorlik faoliyatiga oid me'yoriy hujjatlardan, shu soha bo'yicha MDH davlatlari va respublikamiz iqtisodchi olimlarining o'suv-uslubiy, nazariy va amaliy qo'llanmalaridan keng foydalanildi.

Darslik, asosan 5A230901 «Buxgalteriya hisobi», 5A230902 «Audit», 5A230903 «Iqtisodiy tahlil» mutaxassisliklari talabalari uchun mo'ljallangan. Shuningdek, undan auditorlar, auditorlarni tayyorlash va qayta tayyorlash kurslarida o'qiyotgan tinglovchilar ham uslubiy qo'llanma sifatida foydalanishlari mumkin.

Darslik albatta, ba'zi bir kamchiliklardan holi emas. Shuning uchun, matnda uchragan kamchilik, fikr-mulohaza va takliflarni lutfan qabul qilamiz hamda Sizlarga oldindan minnatdorchilik bildiramiz.

1-bob. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING MOLIVAVIY NAZORAT TIZIMI VA UNDA AUDITNING TUTGAN O'RNI

1.1. Amaliy audit fanining predmeti, metodi, obyektlari va funksiyalari hamda boshqa fanlar bilan o'zaro aloqasi

Amaliy auditning o'ziga xos predmeti va obyektlari mavjud. Audit maxsus fan sifatida ma'lum maqsadga qaratilgan va bir qancha vazifalarni bajaradi. Auditning predmeti xo'jalik yurituvchi subyektlar, ularning faoliyatlari hisoblanadi. Ma'lumki korxonalar o'z ustavlariga asosan faoliyat yuritadilar. Ushbu faoliyat jarayonida moliyaviy, moddiy va mehnat resurslaridan foydalaniladi. Korxonalarining aktivlari doimiy ravishda daromad, foyda olishga qaratilgan bo'ladi. Lekin, ushbu natijalarga faqat qabul qilingan qonun-qoidalarga to'liq amal qilgan holda erishish mumkin. Korxonalar o'z faoliyatlarida me'yoriy hujjatlarga, qabul qilingan qoidalarga rioya qilishlari shart. Har bir korxonaga o'zining hisob siyosatini belgilaydi va unga asosan hisob-kitoblarni yuritadi. Audit paytida korxonaga faoliyatining qabul qilingan qonunlarga monandligi, hisob ma'lumotlarining korxonaga moliyaviy-xo'jalik ko'rsatkichlariga muvofiqligi tekshiriladi.

Amaliy auditning predmeti taftishdan o'laroq korxonaning faqat bir faoliyat turi yoki birgina ko'rsatkichi bo'lishi mumkin. Misol uchun, savdo faoliyati, ishlab chiqarish faoliyati yoki bo'lmasa pul mablag'lari, tovarlar, qimmatli qog'ozlar, valyuta operatsiyalari va boshqalar. Auditning predmetiga korxonaga moliyaviy hisobotning to'g'riligi, hisob siyosatiga, soliq siyosatiga to'liq amal qilishlikni tekshirish ham kiradi. Auditning aniq predmeti yoki obyektini mijoz bilan tuzilgan shartnomaga bevosita bog'liq bo'ladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining faoliyati kengayib har tomonlama rivojlanmoqda. Iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichida auditning asosiy obyektlari quyidagilardan iborat bo'lishi kerak deb hisoblaymiz:

- mulklarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiy lashtirish bilan bog'liq bo'lgan operatsiyalar;
- moliyaviy natijalarni shakllantiruvchi ko'rsatkichlar (xarajatlar, daromadlar, foyda, zararlar);
- valyuta operatsiyalari;
- tashqi iqtisodiy faoliyat, shu jumladan xorijiy sarmoyalar;
- hisob-kitob operatsiyalari (debitorlik, kreditorlik qarzlari);
- qimmatli qog'ozlar bilan bog'liq jarayonlar.

75.81.	Amaliy audit. Darslik. /Ilhamov Sh.I. -T.: IQTISODIYOT, 2018. - 443 b.
	Ilhamov Sh.I.

ISBN 978-9943-5185-3-7

UO'K 657.6-051

KBK 65.053

И.41